



Factors for the development of axiological approach to democratic reform in young people in the context of civil society on the basis of national values

Ulugbek AZIMOV¹

Fergana State University

ARTICLE INFO

Article history:

Received July 2021

Received in revised form

20 July 2021

Accepted 15 August 2021

Available online

15 September 2021

ABSTRACT

This article provides information on the factors of development of the axiological attitude to democratic reforms among young people in the context of civil society on the basis of national values, issues of socialization.

2181-1415/© 2021 in Science LLC.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Keywords:

civil society,
democracy,
democratic reforms,
values,
national values,
socialization,
social environment.

Фуқаролик жамияти шароитида ёшларда демократик ислохотларга аксиологик муносабатни миллий қадриятлар асосида ривожлантириш омиллари

АННОТАЦИЯ

Калит сўзлар:
фуқаролик жамияти,
демократия,
демократик ислохотлар,
қадрият,
миллий қадриятлар,
ижтимоийлашув,
ижтимоий муҳит.

Ушбу мақолада фуқаролик жамияти шароитида ёшларда демократик ислохотларга аксиологик муносабатни миллий қадриятлар асосида ривожлантириш омиллари, ижтимоийлашув масалалари ҳақида маълумотлар берилган.

¹ Independent researcher, lecturer of the Fergana branch of the Institute for Retraining and Advanced Training of Physical Culture and Sports, Fergana State University, Fergana, Uzbekistan.

Факторы развития аксиологического подхода к демократическим реформам у молодежи в контексте гражданского общества на основе национальных ценностей

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

Гражданское общество, демократия, демократические реформы, ценности, национальные ценности, социализация, социальная среда.

В статье представлена информация о факторах развития аксиологического отношения к демократическим реформам у молодежи в контексте гражданского общества на основе национальных ценностей, вопросам социализации.

Иқтисодий, сиёсий ва маънавий тушунчаларнинг мустақиллик йилларида ўзгариши, миллий турмуш тарзининг тикланиши ёшларнинг қадрий қарашлари ва ижтимоий кўрсатмаларига ўзгаришига катта таъсир қилади.

Ижтимоий муҳит ижтимоийлашув тушунчаси билан чамбарчас боғлиқ. Маданий социум ва шахснинг ижтимоийлашуви тушунчалари чамбарчас боғлиқидир ва бу И.Т. Фролова таснифида ҳам яққол намоён бўлиб турибди. У “қадрият” тушунчасини “атроф муҳитнинг ижтимоий таснифланиш объекти, инсон ва жамият учун ижобий ёки салбий таъсир ўтказади: эзгулик, яхшилик ва ёмонлик, гўзаллик ва ножӯя, табиат ва жамият ҳаёти ҳодисаси сифатида кўрилган”.

Ижтимоий тизим миқиёсида умумий қадриятларнинг бўлиниши назарда тутилади. Ижтимоийлашув жараёни қадриятлар шаклланиш жараёни сифатида кўрилади.

Миллий қадриятлар маданий ижтимоийлашув билан чамбарчас боғлиқ – бир томондан булар жамиятни бирлаштирувчи асосидир, бошқа томондан ижтимоий муҳитнинг таъсири остида шаклланади.

Ижтимоийлашув масалаларини ўрганишнинг социологик ва ижтимоий-психологик йўналишларини ажратиш мумкин. Социологик йўналиш индивиднинг ижтимоийлашуви ижтимоий муносабатлар тизимига киришиш учун маълум бир ижтимоий хусусиятларни ўзлаштириш билан алоқадорлиқди, ижтимоий-психологик йўналиш эса, ижтимоийлашувдаонтогенез даврида ижтимоий меъёр, маданий қадриятларни ўзлаштириш жараёни акс этишини ифода этади.

Америкалик социолог Н. Смелзер “ижтимоийлашувни ижтимоий ролга мувофиқ келувчи кўникма ва ижтимоий установкаларни шакллантириш жараёни” тарзидааниқлаштирган. Г. Тард жамиятни яхлитлиқдаавлоддан авлодга ўтиб бориш ҳамда қадрият ва установкаларни ўзлаштириш орқали индивидуал онгнинг маҳсули сифатида талқин этади. Унинг фикрича, қадрият ва установкаларни ўзлаштириш барча ижтимоий ҳаётнинг изоҳли тамойилини акс эттирувчи “тақлид” тушунчасида ўз ифодасини топади. Америкалик социолог Ф. Гиддингс ижтимоий организмнинг ташкил топишида истисно тариқасида психологик асос ётади. Унинг фикрича, биргалиқдаги ўзаро фаолият умумий қадриятлар таркиб топтириладиган ишонч ва тақлид механизми орқали содир бўлади. Жамиятнинг таъсири остида индивидда гурухий установкалар, идентив англанганлик таркиб топади.

Америкалик олим Т. Парсонс жамиятни асосий функцияси биологик кўпайиш ва янги авлодни ижтимоийлаштириш йўли билан янгиланиш бўйича маълум бир қоидалар тизими асосидарационал ташкил топиш ва мавжуд бўлиш сифатида тасаввур қилган. Шунинг учун жамият шахс ижтимоий аҳамиятли ва назорат қилинувчи хулқ-автор намуналарида иўтирок этиши учун адекват мотивациянинг ҳаётий цикли жараёнидаривожланиши учун ижтимоийлашув механизмларини ишлаб чиқиши лозим. Француз социологи Э. Дюргеймнинг концепциясида индивид ва жамиятнинг ўзаро ҳаракати жараёнининг асосида инсоннинг икки хил табиати ётади. Бир томондан, у индивидуалликни аниқлаб берувчи психик ҳолатлар мажмуидан ташкил топса, бошқа томондан ўз аждодларининг ғоялари, ҳистойгулари ва одатлари мажмуини оммалаштирувчи ҳамдир. Ана шундан келиб чиққан ҳолда, жамиятда ўсиб келаётган авлодни ижтимоийлаштириш мақсадга ўйналтирилган тавсифга эга бўлиши лозим.

Ижтимоийлашув инсоннинг маданият, коммуникация таъсири остида шаклланиш жараёни, бир-бирлари билан мулоқотда бўлишларини ифодаласа, ижтимоийлаштириш тушунчаси эса, жамиятнинг мувафаққиятли ривожланиши учун зарур бўлган намунали хулқ, психологик механизм, социал норма ва қадриятларни ўзлаштириш жараёнидир.

“Ўзбек тилининг изоҳли луғати”да эса “ижтимоийлашмоқ” тушунчаси “ижтимоий тусолмоқ” маъносини англатилиши кўрсатилган. Ижтимоий тусолиши тушунчанинг умумий моҳиятини очиб беради. Бироқ, уни ижтимоий-фалсафий, педагогик ва психологик нуқтаи назардан таҳлил этилганда тушунча мазмунини кенг, батафсил ёритиш тақозо этилади. Зоро, “ижтимоий тусолиши” айнан натижани ифодалашга хизмат қиласи. Шахснинг ижтимоийлашувида ваайнан педагогик талқинда натижадан аввал жараённинг моҳияти, унинг кечишини ўрганиш, таҳлил қилиш муҳим аҳамият касб этади.

Бизнинг тадқиқотимиз доирасида мазкур тушунчанинг моҳияти А.В. Мудрик томонидан берилган таърифга кўпроқ мос келади: “Ижтимоийлашув – маданиятни ўзлаштириш ва қабул қилиш жараёнида инсоннинг ривожланиши ҳамда ўз-ўзини ўзгартириб боришидир”.

Н. Эгамбердиеванинг фикрича, ижтимоийлашув ва касбий етуклик жараёнлари касбий таълимни бир вақтнинг ўзида ҳам шахснинг индивидуал ривожланиши, унинг ижодий салоҳиятини ривожлантириш, ҳам талабанинг шахсий ва касбий нуқтаи назарини шаклланишига ўйналтирилган бўлишини талаб қиласи. Ушбу жараёнларнинг мувафаққияти қуйидаги иккита шартни амалга оширишни талаб этади: талаба-ёшларни фаол ижтимоий ва касбий муносабатларга жалб этиш; биргалиқдаги самарали ижтимоий ва касбий фаолият жараёнида шахснинг ўз-ўзини тўла намоён этаолишига имконият яратиш.

Инсон туғилиши биланоқ маълум ижтимоий муҳитга келиб тушади ва доимо унинг таъсирида бўлади, ривожланади ва тарбияланади, айнан шу муҳитда унинг шахсий хусусиятлари шаклланади, ва булар унинг ушбу муҳитга таъсир ўтказаолиши имкониятини яратади.

Муҳит табиий ёки ижтимоий бўлиши мумкин. Ҳар бири алоҳида элементлардан иборат ва бола шахсига турли хил таъсирга эга.

Табиий муҳит ўз ичига табиат, ўсимлик дунёси, инсон ҳаётидаги географик шароитлар, ўсиб келаётган варивожланаётган шахсга бевосита таъсир ўтказади. Бу унинг турмуш тарзи, атрофи ва касбиға ҳам боғлиқ.

Ижтимоий муҳит – бу инсоннинг ижтимоий дунёси, ўз ичига инсонларни ривожлантириш, фаолияти учун шароит яратади. Инсон ижтимоий муҳитга нафақат боғлиқ, балки ўз фаол ҳаракатлари билан уни ўзгартиради, шу билан бирга, ўзини ривожлантиради. Шунинг учун ҳам мавжуд шароитлар инсонни яратади, баъзан эсааксинча: инсон шароитни яратади.

Шахсни ўраб турган ижтимоий муҳит ҳам фаол кўринишга эга бўлади ва инсонга таъсир, босим ўтказади, ижтимоий назоратга бўйсундиради, “бор моделлар билан “зааралайди”, баъзида маълум йўналишдаги ижтимоий хулқга мажбуrlайди”.

Ижтимоий муҳит – бу, аввало, ҳар бир индивид ўзига хос мураккаб ва турли хил муносабатларда тизимида бирлашган турли гуруҳлар ҳисобланади.

Шунингдек, бу ижтимоий реаллик бўлиб, моддий, сиёсий, ғоявий, ижтимоий-психологик омиллар мажмуасидир ва шахснинг амалий фаолиятидаги муносабатдир. Муҳит инсон ривожланишининг энг муҳим омилларидан бири ҳисобланади ва у инсон ҳаёти давомида тўғридан-тўғри таъсир ўтказади. Педагог ва социологлар ҳамда психологлар фикрини умулаштирган ҳолда, ижтимоий муҳит – бу инсон ҳаётига маълум бир давр замондоши сифатида мақсадли бевосита ва билвосита таъсир ўтказади.

Ижтимоий муҳит ўз ичигастихияли ҳаракатланаётган, онгли, режали ҳаракатланаётган омилларни олади: моддий бойликларни, жамиятнинг маънавий ҳаёти, ижтимоий бошқарув муҳити, яъни давлат бошқарув шакли, сиёсий партия ва жамоат ташкилотлари билан алоқалар, буларга ижтимоий-иқтисодий, сиёсий шароитлар ҳисобланиб, шахснинг ижтимоий мақомини шакллантиришга ёрдам беради.

Ижтимоийлашув омиллари – ижтимоийлашув жараёни рўй берадиган механизмлар. Ижтимоийлашув омиллари – ижтимоийлашув жараёни учун яратиладиган шароит ва вазиятлар. Қанчалик жиҳатлар кўп бўлса, уларни бириктириш вариантлари кўп бўлади, шу билан ижтимоийлашув омиллари ҳам кўп бўлади.

Ижтимоийлашув омиллари, ижтимоийлашув жараёни ёшларнинг турли хил шароитлар билан бевосита биргалиқдаги ҳаракати жараёнида амалга ошади ва уларнинг фаолиятига ўз таъсирини кўрсатади. Инсонга таъсир этувчи шароитлар омиллар дейилади. Аслида уларнинг барчаси ўрганилмаган ва аниқланмаган. Ўрганилмаган омиллар тўғрисидаги билимлар етарли эмас, баъзилар тўғрисида кўп, бошқалари ҳақида кам маълумотлар бор. Ўрганилган ижтимоийлашув шароитлар ва омилларни расман 4 гуруҳга бўлиш мумкин.

Биринчиси, мегаомиллар (мега – жуда катта, умумий) – ер шаридаги барчааҳолини ижтимоийлашувига таъсир ўтказувчи омиллар: фазо, сайёра ва дунё.

Иккинчиси, макроомиллар (макро – катта) – маълум мамлакатларда яшовчи ижтимоийлашувга таъсир этувчи, экологик, демографик, иқтисодий омиллар, мамлакат, этнос, жамият ва давлат омиллари.

Учинчиси, мезоомиллар (мезо – ўртача, оралиқдаги) катта гуруҳдаги инсонларнинг ижтимоийлашув шароитлар, яшаш жойи ваовулгоҳ шароитларига қараб белгиланади (худуд, қишлоқ, шаҳар ва Шаҳарча), оммавий коммуникация

турларига қарашилигига қараб (радио, телевидение ва б.), у ёки бу субмаданиятга тегишилигига қараб, этник қараашлар ва худудий шароитлар яратилади ва шаклланади.

Мезоомиллар ижтимоийлашув жараёнига түғридан түғри ва билвосита түртинчи гурух – микроомилларорқали таъсир ўтказади. Уларга конкрет инсонларга бевосита таъсир ўтказадиган омиллар – оила, қўни-қўшнилар, тенгдош гуруҳлар, таълим масканлари, тарбия масканлари, турли хил жамоат ва давлат ташкилотлари, диний ва ҳусусий ташкилотлар, микросоциум. Бу шахс ривожланиши рўй берадиган энг яқин муҳит социум вамикросоциум деб аталади.

Микроомилларнинг турларини айтиш мумкин: меҳнат ва ишлаб чиқариш, жамоавий-сиёсий, оиласи, таълим ва тарбиявий, ҳарбий, ва бош.

Айтиш жоизки, шахснинг ривожланиш омиллари каби масалалар физиология, генетика, нейрофизиология, нейропсихология, биохимия, психология, социология, ижтимоий психология каби фанларнинг асосий муаммолари ҳисобланади.

Бу масала педагогикага тегишли бўлади, қачонки тарбиячи ўзига ушбу саволларни берса:

Айнан нима ва қай даражада шахснинг тузилишида мақсадга йўналтирилган ривожланиш рўй беради, ва қайси жиҳатлар кўроқ ирсиятга боғлиқ ва педагог томондан амалгаоширилган ҳаракатлар керакли натижаларни бермайди?

Инсон “табиати” ва унинг ривожланиш “муҳитини” нақадар ўзгартириш мумкин? Ва бу нарса керакми?

Биз тарбиялаш орқали шахснинг табиий риожланиш жараёнига қандай ўзгартириш киритишими мумкин?

Тарбия шахс ривожланишида қанчалик аҳамиятли?

Инсон томонидан идеал қадриятларни ўзлаштириш жараёни қандай кечади, айнан қандай ижтимоий омиллар инсон хулқига таъсир ўтказади, унинг тарбия ва ижтимоийлашувининг йўналишларини аниқлаб беради?

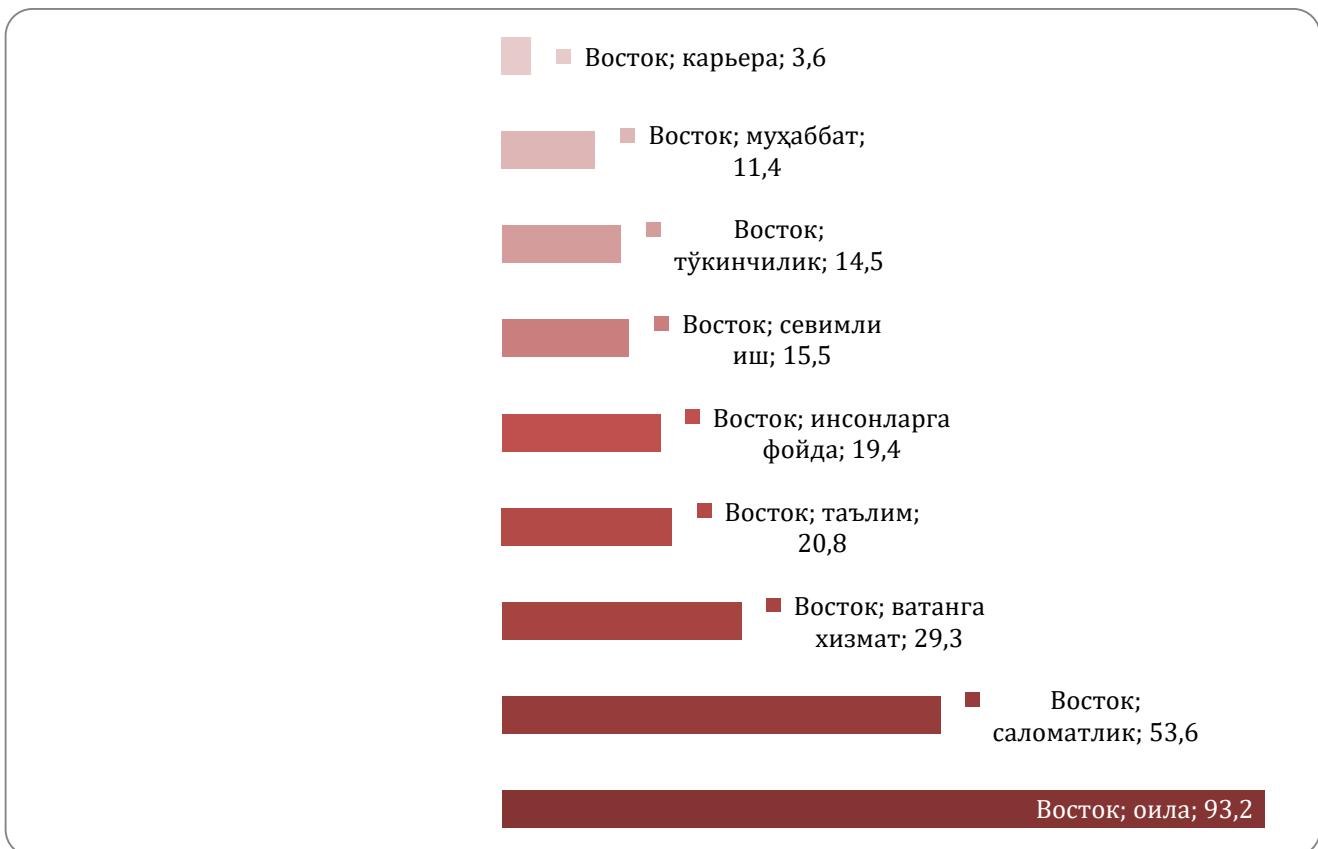
Бу саволларга жавоб бошқа масаланинг ечими билан боғлиқ: шахс ривожланишида ҳар биромил қандай аҳамиятта эга?

Бу масалаларни ечишда жамоатчилик фикрини ўрганиш маркази “Ижтимоий фикр” ижтимоий тадқиқотларигасуянган ҳолдаамалгаоширилди. Бу тадқиқотлар ёрдамида нафақат ёшларонгида янги ҳодисалар ва тенденцияларни аниқлашга эришилди, балки ҳозирги замонда ёшларни қийнаётган муаммолараниқланди ва уларнинг ўз ижтимоий истакларини, қадрий қараашлар, манбаатлар, актив фаолият, идеаллар тизими шаклланиши жараёни ҳақидаги тасаввурлари ўрганилди.

Тадқиқот натижаларига кўра, талаба-ёшларнинг қараашлари, фуқаролик позицияси бир нечта ижтимоий омиллар таъсири остидадир. Ёшлар тадқиқотда шуни айтиб ўтишдики, уларнинг фуқаролик позициясини шакллантиришдаасосий омиллари сифатидаоила (85,9 фоиз), мулоқотнинг ижтимоий муҳити (40,8 фоиз), маҳалла (38,8 фоиз), таълим даргоҳлари (33,5 фоиз), ОАВ ва интернет (32,7 фоиз) ва дўйстлар (27 фоиз) алоҳида ўрин тутади.

Тадқиқот шуни кўрсатдики, бўлажак мутахассисларнинг фуқаролик позициясига таъсир ўтказувчи, яшаш жойига боғлиқ бўлган омиллар ҳақида турли тасаввурлар мавжуд. Мисол учун, шаҳарлик ёшлар, қишлоқда яшайдиган ёшларга қараганда ОАВ ва интернет тасирини белгилаган (35,4 фоиз ва 30,1 фоиз) ва дўйстлар (35,4 фоиз ва 18,9 фоиз). Қишлоқ ёшлари фикрига кўра, шаҳарда яшайдиган

ёшларда маҳаллага каттааҳамият берилади (42,9 фоиз ва 34,5 фоиз) ва таълим даргоҳлари (26,9 фоиз ва 39,9 фоиз). Шундай хулоса келиндики, ёшларнинг фуқаролик ва дунёвий позицияларига таъсир этувчи омиллар уларнинг ҳаётий позициялари: оила, соғлиқ, таълим, Ватанга хизмат каби омилларга боғлиқ (1.3.1-расмга қаранг).



1-расм. Ёшларнинг фуқаролик позициясига таъсир этувчи омиллар

Ўзбекистонлик ёшлар учун доминант ҳаётий позициялар бу оила, соғлиқ ва Ватанга хизмат. Мамлакатдаги ёшларнинг ҳаётий қадриялари уларнинг жинси ва ёшига боғлиқ.

1-расмда кўрсатилган жавоблар ҳам шуни кўрсатадики, мамлакатдаолиб борилаётган ёшларсиёсатининг самарадорлиги, ёшларнинг ҳаётий қадрияларида асосий ролни таълим эгаллаб келмоқда ва бу етакчи омиллардан бири ҳисобланади. Бу ёш ўзбекистонликларнинг ўз таълим даражасини оширишга қаратилган истакдаакс этади. Мактаб, коллеж ва лицейлардаги ҳар иккинчи қиз ёки йигит олий ёки ўрта-махсус маълумотга эга. Ёш жиҳатдан кўриб чиқадиган бўлсак, олий маълумотли бўлишни истаганлар 14-19 ёшли, 16-17, 18-19 ёшли репондентлар, 20-24, 25-29 ёшлиларга қараганда нисбатан кўпроқ (99,2 фоиз, 92,9 фоиз, 80,0 фоиз, 56,3 фоиз, 36,7 фоиз).

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Философский словарь. // Под ред. Фролова И.Т. – М.: Республика, 2001. – С. 719.
2. Смелзер Н. Социология / Н. Смелзер; пер. с англ. – М.: Феникс, 1994. – С. 652.
3. Тард Г. Законы подражания / Г. Тард; пер. с фр. – М.: Академический Проект, 2011. – С. 480.
4. История теоретической социологии: в 4 т. / отв. ред. и сост. Ю.Н. Давыдов. – М.: Канон, 1997. – Т. 1. – С. 369.
5. Американская социологическая мысль. Тексты / под. ред. В.И. Добренькова. – М.: Междунар. ун-т. бизнеса и управления, 1996. – С. 496.
6. Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение / – М.: Канон, 1995. – С. 253.
7. Фалсафа: қомусий луғат (Тузувчи ва масъул мухаррир Қ. Назаров). – Т.: Шарқ, 2004. – Б. 496. – Б. 173–174.
8. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 5 жилдли. Иккинчи жилд. Е – М. – Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2006. – Б. 178.
9. Мудрик А.В. Основы социальной педагогики. – М.: ACADEMIA, 2006. – С. 205. – Б. 7.
10. Эгамбердиева Н. Маданий-инсонпарварлик ёндашув асосида талабаларни шахсий ва касбий ижтимоийлаштириш назарияси ва амалиёти (Педагогика олий таълим муассасалари мисолида): Пед. фан. док. ... дисс. – Т., 2010. – Б. 332. – Б. 127.
11. Mechanisms of formation of axiological understanding of the youth in the civil society. A.U. Abdukhhalilovich, N.S. Karimovna – Проблемы современной науки и образования, 2019 г.
12. Духовное мировоззрение и его влияние на национальные ценности У.А. Азимов, А.М. Умурзаков, Г.З. Абдурахмонов – Вестник науки и образования, 2019.